

Evrocentrizem, bojišče Samira Amina

Amin, Samir (2009): *Evrocentrizem: kritika neke ideologije*. Ljubljana: Založba Sophia.

Samir Amin je izjemno plodovit in prodoren mislec, ki si je za svoj vseživljenjski projekt izbral krepitev historičnega materializma. Po materi je privzel načela francoskega jakobinstva in po očetu tedaj revolucionarne ideje egiptovskega antimonarhičnega nacionalizma. Samoironično pravi, da bi bil prav lahko tudi vojak, če ne bi bil tako antiavtoritaren. Je »politična žival«, neodvisni marksist in neutruden borec proti kapitalizmu, prepričan, da drugačen svet ni le mogoč, temveč nujen!

Aminov politični angažma se začneja v zgodnji mladosti, ki jo v štiridesetih letih prejšnjega stoletja preživlja v hitro rastočem egiptovskem pristaniškem mestecu Port Said. Tam je priča brutalnemu izkoriščanju pristaniških delavcev, tako imenovanih oglarjev, ki od zore do mraka – in tako vse do onemoglosti – na svojih hrbtih tvorijo oglje na kolonialne parnike. Njihova podoba se mu neizbrisljivo vtisne v spomin in zariše uvid v to, kaj dejansko pomeni »realno obstoječi kapitalizem«. Ko so Rommlove čete pred Aleksandrijo, na vrata svoje sobe obesi Stalinovo sliko; šele po letu 1956 pa sprejme maoistično kritiko stalinizma, ki ji ostane zvest vse do leta 1980, ko postane močno kritičen do kitajskega kapitalizma brez kapitalistov. Ključna za njegovo politično zorenje pa sta bandunška konferenca in obdobje po njej (1955–1975). Prepričan je namreč, da so se tedaj odvile

»temeljne spremembe v sodobni zgodovini sveta«. Po eni strani je to čas silovitih antikolonialističnih bojov. Po drugi pa takrat spozna, da ne buržoazna ne socialistična revolucija v tako imenovanem tretjem svetu nista mogoči; saj kolonizirane države z razglasitvijo neodvisnosti (med njimi tudi Naserjev Egipt) bodisi postanejo »kompradorske« bodisi se znajdejo v »slepi ulici 'liberalne utopije'«.

Kot strokovnjak za makroekonomsko načrtovanje dela najprej za državni ekonomski inštitut v Kairu, kasneje pa za številne afriške »socialistične« vlade. Je učitelj politične ekonomije na Univerzah v Dakarju in Poitiersu, od maja 1968 pa v jedru kritične misli, na Univerzi Pariz 8. Dve leti zatem sprejme mesto direktorja Afriškega inštituta za gospodarski razvoj in načrtovanje v Dakarju; njegov cilj je iz njega napraviti vodilni center za »afriško teorijo in refleksijo« ter od tujih znanstvenih in raziskovalnih središč »prevzeti monopol nad mišljenjem o Afriki«. V okviru inštituta, ki je pod nadzorom Združenih narodov, ustanovi in vodi kasneje neodvisne raziskovalne in izobraževalne organizacije, med njimi tudi Forum za tretji svet. Forum za tretji svet, ki temelji na »proučevanju 'sveta, kot je videti z Juga', namesto 'Juga v svetu'«, se leta 1997 priključi Svetovnemu forumu alternativ, katerega namen je osnovati skupno antikapitalistično fronto na globalni ravni; zanjo sta tedaj temeljnega pomena Seattle '99 in rojstvo alterglobalističnega gibanja.

Aminov *Evrocentrizem* je zasnovan na treh frontah: na kulturalistični, liberalni in naivno socialistični. Pri prvi gre za spopad s »kulturalizmi«, ki pogosto delujejo prikrito, tako v vsakdanjih družbenih praksah kot v resnih znanstvenih študijah. Prav tako so prisotni v aktivizmu in zastopništvu, značilnem še zlasti za akterje na področju nevladnega in humanitarnega sektorja. Njihova trdovratnost je pravi izziv: zagovarjajo »kulture razlike« in mobilizirajo slogane »boja proti rasizmu in vsem drugim oblikam diskriminacije«. Obenem pa se zavzemajo za

»legalizacijo razlik«, kar zabrisuje resnični problem. »Sodobni rasizem in diskriminacija,« kot pravi Amin, »se producirata in reproducirata z ekspanzionistično logiko realno obstoječega kapitalizma, še zlasti v njegovi t. i. liberalni obliki,« kar po njegovem mnenju »ne vodi nikamor drugam kot v 'globalni apartheid'«. ¹ V tem smislu je »liberalna utopija«, kot jo imenuje Amin, utemeljena na prehodu v potrošniški paradiz srednjega razreda. In kulturalizmi v tej shemi niso zgolj blažilci razrednega boja, temveč legitimirajo tudi evrocentrizem, ki utemeljuje in opravičuje obstoječi sistem. Prav tako oster je tudi do naivnih socialistov, prepričanih v hipotezo, da je kapitalizem minil oziroma da bo prav kmalu presežen. Spričo spodletelih socialističnih eksperimentov zavzame skromnejšo držo: prizadeva si za drugačne kulturne študije, drugačno vizijo zgodovine in sodobnega sveta, ki bi bile zmožne za predmet svojega proučevanja vzeti svet kot celoto in ne zgolj kot sestavljenko »kulturnih fenomenov«, in skuša šele zatem pokazati na alternative – te pa pripadajo tistim, ki se svetu ne le prilagajajo, temveč ga tudi spreminjajo.

Amin pojav evrocentrizma umesti v renesančni prelom s srednjeveško preteklostjo. Zanj je značilna geografska zmota, ki je omogočila osvojitve sveta. Vendar pa se, kot meni Amin, evropski »osvajalci«, večinoma mladi in samski moški, ki so se vkrcavali na ladje z Iberskega polotoka, usmerjene proti obzorju, pravzaprav niso zavedali, da »gradijo kapitalizem«. So pa prevlado v Novem svetu vse pogostejše utemeljevali z argumentom svoje »evropskosti«: krščanstva in na novo odkritih grških korenin. Zgodba o Grčiji kot zibelki Evrope (ki dandanes ni več prav posebej priljubljena, čeprav so je učbeniki za zgodovino in filozofijo še vedno polni) je ustanovni mit, na katerem sloni ves evrocentrizem: vanj Amin vgradi še druge elemente »evropske kulturne dediščine«, iz katerih so Evropejci črpali in utemeljevali svoje civilizacijsko poslanstvo: poleg »poudarjanja krščanstva« in »konstrukcije Vzhoda«, ki ga je kasneje

zamenjal »rez med Severom in Jugom«, tudi »rasistično hipotezo«, na katero je bilo sicer treba počakati vse do 19. stoletja, da je lahko za nazaj »znanstveno« utemeljila »kontinuiranost evropske zgodovine«.

Konkvista torej ni bila zgolj odkritje Amerik, temveč še zlasti Evrope, ki kot enotna verska in politična skupnost pred srednjim vekom ni obstajala. Vendar pa po Aminovem mnenju njene srednjeveške zaostalosti za drugimi regijami oziroma njenega »perifernega tributarnega produkcijskega načina« nikakor ne smemo razumeti kot njene šibkosti, temveč kot prednost, na kateri je ob zori kapitalizma legitimirala svojo prevlado.

Evrocentrizem nastane v tej »novi zavesti«, a kot v spremni besedi ugotavlja Tomaž Mastnak, njegov vznik ni povsem jasno opredeljen. V želji, da bi natančneje določil pojav evrocentrizma, predlaga, da v njegovo proučevanje poleg odkritja Amerik vključimo še zlasti padec Konstantinopla. V tem ideogramu konkvisto upravičuje zunanja grožnja, ki so jo v tej »novi zavesti« predstavljali Turki. Na tak način je po Mastnakovem mnenju prav enotna latinskokrščanska fronta najprej proti Turkom na vzhodu in zatem proti muslimanom po vsem Sredozemlju temeljnega pomena za razumevanje nastanka evrocentrizma. Ob tem pa dobijo drugačen pomen tudi odkritja Amerik, osvajalska dinamika kolonizacije, nebrzdano plenjenje podzemnih in zemeljskih bogastev celine ter konec koncev tudi genocid nad indijanskimi ljudstvi – postanejo sestavni del »antimuslimanskega [čezatlantskega] imaginarija«, iz katerega se v 15. in 16. stoletju rojeva Evropa.

V vsakem primeru je za evrocentrizem značilna osvajalska dinamika, ki ne pripada zgolj preteklosti, temveč je močno prisotna v sodobnih družbenih in kulturnih formacijah. V skladu z Aminovo teoretsko shemo se docela izkristalizira v 19. stoletju, v obdobju *Pacis Britannicae*, ko svet dejansko razpade na imperialno središče in kolonizirane periferije; ta razpad je temeljnega pomena za Aminov

koncept »neenakega razvoja«, kot ga je zasnoval že v istoimenski knjigi, izdani leta 1973.² V reviziji marksistične misli se je tedaj z njim oddaljil od »stopenjskega« modela razvoja in nasproti »abstraktnemu nasprotju med kapitalom in delom« postavil »realno obstoječi kapitalizem«, s katerim je zavnil evrocentrično vizijo zgodovine: družbe ne prehajajo od nerazvitih k razvitim in se šele tedaj soočijo z mejami, ki jih postavlja sistem, temveč je sistemu imanentna »polarizacija na centre in periferije«, zato meja, ki jih periferijam postavlja sistem, znotraj njega ni mogoče preseči.

Evrocentrizem odpira celo vrsto temeljnih vprašanj: Kako sta se evropski liberalni (trg + demokracija) in kulturni (diktatura medijev + potrošništvo) model razširila in uveljavila na planetarni ravni? Kako je kapitalizem postal edini mogoči »trajnostni« produkcijski način? Kako je prevladala teologija prostega trga, na videz neomejeno kroženje kapitala, čeprav se spriči njegove neenake akumulacije prepad med bogatimi in revnimi iz leta v leto vse bolj pogloblja in širi? Kako drug ob drugem uspevata krščanski in islamski fundamentalizem? Zakaj vse strožji nadzor nad migracijami?

Po eni strani Amin poudari zahtevo po popolnem odprtuju meja med državami Severa in Juga, kar bi po njegovem mnenju razrešilo »nasprotje med centri in periferijami«, vendar pa v isti sapi dodaja, da se s tako hipotezo »podajamo izven polja politike in vstopamo na področje znanstvene fantastike«. Po drugi strani sprašuje, kakšne so mogoče alternative obstoječemu, v temeljih neenakemu sistemu, ki so znotraj njega nedosegljive. Predlaga nič manj drzen projekt »razdružitve«, ki pa ga moramo postaviti v okvir njegovega širšega političnega programa: gre za spopad na neenakem terenu, znotraj resnično svetovnega sistema, v katerem si je s čezatlantskim prenosom oblasti nova imperikalna velesila v 20. stoletju zagotovila popoln nadzor nad »petimi monopoli«: nad finančnimi trgi, tehnologijo, zemeljskimi in podzemnimi viri, množičnimi mediji in orožjem za mno-

² Glej Samir Amin, *Le développement inégal: essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, Éditions de Minuit, Pariz, 1973.

³ Glej Samir Amin, *Sur la crise: Sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise*, Le Temps des Cerises, Pariz, 2009, ali angleško izdajo: *Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism?*, Pambazuka Press, Dakar, 2011.

žično iztrebljanje.³ Evrocentrizem upravičuje in utemeljuje vsakega izmed njih. Zato Amin kot strateško usmeritev predlaga vzpostavljanje »avtocentričnih ekonomij« oziroma »ljudskih nacionalnih držav« na Jugu sveta. To danes – še zlasti v Latinski Ameriki – sproža goreče polemike in obenem odpira pomembna vprašanja: Do kod je lahko neka država »razdružena« od sistema, v katerega je tako ali drugače vključena? Do kod je nacionalna in od kod ljudska? Do kam segajo nacionalistične težnje lokalnih oligarhij in njihovi apetiti po kapitalizmu ter kolikšna je dejanska avtonomija ljudskih in družbenih gibanj v boju proti odplačilu zunanjih dolgov finančnemu kapitalu, proti patentizaciji, privatizaciji in odprodaji naravnih virov, proti oporiščem za urjenje poklicnih morilcev in militarizaciji celotnih območij v imenu »boja proti drogam«, proti tehnološkemu zaslužnjevanju v klicnih centrih itn.

Amin je ob egiptovski ljudski vstaji februarja 2011 dejal: »Danes je bolj kot kadarkoli nujno, da razumemo, kaj je na kocki; to ni 'neoliberalni kapitalizem z nečloveškim obrazom', ampak kapitalizem sam.« Zdaj ko na obzorju ni več multitudine, da bi predrugčila svet, in ko se rojeva nova generacija aktivistov, temeljni problem vidi v umanjanju »političnega subjekta«, ki bi se z uničujočim sistemom, ki ne grozi več zgolj človeštvu, temveč celotnemu planetu, lahko spopadel na svetovni ravni. Po drugi strani pa se zaveda, da se taki subjekti v zgodovini pojavljajo zgolj ob redkih trenutkih. Zato je zanj še zlasti pomembno, da najprej natančno opredelimo meje, ki jih postavlja sistem. Šele tedaj se zares lahko podamo na odkrivanje alternativ. In prav v tem je *Evrocentrizem* resničen izziv sodobnemu družboslovju in humanistiki.